

Analisis Vokal /ɑ/ di Akhir Kata dalam Dialek Melayu di Hilir Pahang

Khairul Ashraaf Saari^a

khairulashraafsari@gmail.com

Fakulti Sains Sosial & Kemanusiaan,
Universiti Kebangsaan Malaysia, Malaysia

Nor Hashimah Jalaluddin

nhj7892@gmail.com

Fakulti Sains Sosial & Kemanusiaan,
Universiti Kebangsaan Malaysia, Malaysia

Fazal Mohamed Mohamed Sultan^b

fazal@ukm.edu.my

Fakulti Sains Sosial & Kemanusiaan,
Universiti Kebangsaan Malaysia, Malaysia

ABSTRAK

Kajian ini merupakan suatu analisis vokal /ɑ/ di Hilir Pahang berlandaskan hasil dapatan dua kajian dialek tradisional oleh Asmah Haji Omar dan Ismail Husin. Penelitian kajian dialek geografi khususnya di Pahang ini amat kurang diperinci secara jelas telah menjadi asbab utama perbincangan artikel ini dihasilkan. Objektif artikel adalah untuk mengenal pasti perubahan variasi fonologi yang tersebar serta untuk memperjelaskan perubahan yang dialami di sepanjang hilir Pahang. Metodologi penyelidikan menggunakan kaedah kajian lapangan dengan penglibatan 320 orang informan yang terdiri daripada golongan tua, dewasa dan remaja. Ianya meliputi 40 buah kampung di tiga buah daerah hilir Pahang, iaitu Kuantan, Pekan dan Rompin. Analisis kajian diperjelaskan menerusi dua jenis angkuabah iaitu linguistik dan non-linguistik. Angkuabah linguistik akan ditelusuri menerusi pengaplikasian atur rumus fonologi yang asas bagi menjelaskan perubahan dialek yang berlaku, manakala angkuabah non-linguistik pula akan meneliti aspek seperti sosiobudaya, sosioekonomi, geografi dan sejarah dalam merungkai asbab penyebaran sesuatu dialek. Fokus kajian tertumpu pada kehadiran vokal /ɑ/ diikuti konsonan nasal suku kata akhir. Hasil kajian mendapati wujud inovasi pada kawasan yang dikaji. Tuntasnya, artikel ini merangkumkan bahawa sebanyak 4 jenis dialek yang berjaya ditemui iaitu dialek Pekan, dialek Hilir Pahang, dialek Pesisir Pantai Terengganu dan dialek Kelantan. Penelitian kajian ini diperkukuhkan bersama paparan peta isoglos yang dijana melalui perisian *Geographical Information System* (GIS). Jelasnya, artikel ini telah menyumbang kepada dimensi kajian dialek geografi baharu menerusi penerapan analisis berasaskan teknologi GIS serta mengorak langkah dalam mengintegrasikan disiplin non-linguistik dalam kajian dialek bagi merungkai pemerolehan data yang lebih menyeluruh.

Kata Kunci: Dialek Melayu Hilir; Dialek Pahang; Geographical Information Systems (GIS); Geolinguistik; Isoglos

---

^a Penulis utama

^b Penulis koresponden

Analysis of Vowel /a/ at the End of Words in the Malay Dialect in Hilir Pahang

ABSTRACT

This study is focusing on the analysis of the vowel /a/ in Hilir Pahang based on the findings of two traditional dialect studies by Asmah Haji Omar and Ismail Husin. Research on the geographical dialects, especially in Pahang, is not clearly detailed and has become the main reason for the discussion of the article. The objective of the article is to identify the changes in phonological variations that are spread as well as to clarify the changes experienced in the lower part of Pahang. The research methodology uses fieldwork methods with the involvement of 320 informants consisting of the elderly, adults, and teenagers. Its covers 40 villages in three districts hilir Pahang, which are Kuantan, Pekan, and Rompin. The analysis of the study is explained through two types, linguistic and non-linguistic analysis. Linguistic analysis will be explored through the application of the basic phonological –rules to explain dialect changes, while non-linguistic analysis will examine aspects such as socio-cultural, socioeconomic, geography, and history in unraveling the causes of the spread of a dialect. The focus of the study is on the presence of the vowel /a/ followed by the nasal consonant of the final syllable. The results of the study found that there was innovation in the area studied. In conclusion, this article summarizes that there are 4 types of dialects that have been successfully found, namely Pekan dialect, Hilir Pahang dialect, Terengganu Coastal dialect, and Kelantan dialect. The research of this study is strengthened with the display of isogloss maps generated through Geographical Information System (GIS) software. Clearly, this article has contributed to a new dimension of geographical dialect studies through the application of GIS technology-based analysis as well as making strides in integrating non-linguistic disciplines in dialect studies to unravel more comprehensive data acquisition.

Keywords: Downstream Malay Dialect; Pahang dialect; Geographical Information Systems (GIS); Geolinguistics; Isoglosses

PENGENALAN

Bahasa tidak mampu hadir dalam bentuk yang bebas bervariasi. Kepelbagaian variasi bahasa ini dapat dipamerkan menerusi kehadiran pecahan daripada sub-bahasa yang dikenali sebagai dialek (Fazal Mohamed & Nurulafiqah, 2012, Fazal Mohamed & Mohd Romzi, 2015). Collins, J.T. (1983) mentakrifkan dialek sebagai suatu bentuk ragam bahasa yang boleh dibezakan secara tegas daripada ragam-ragam lain berdasarkan ciri penyebutan, kosa kata dan tatabahasa. Ketiga-tiga elemen tersebut secara tidak langsung akan menjadi sumber rujukan kepada pengklasifikasian tiap sebaran dialek di sesuatu kawasan. Pengasingan dialek menerusi penelitian perubahan sebutan leksikal dianggap lebih konkrit dalam membincangkan jenis dialek khususnya di kawasan kajian yang berpolemik seperti sebaran dari intra-dialek dan inter-dialek.

Penelusuran bidang dialektologi ini telah dibincangkan sejak sekian lama. K. dan Trudgill, P. (1998) dalam Collins, J.T. (1999) menyifatkan bahawa kajian dialek pertama yang layak dianggap sebagai kajian dialektologi merupakan kajian yang dijalankan oleh Georg Wenker pada 1876 yang memerihalkan mengenai garis sempadan dialek Jerman Tinggi dan dialek Jerman Rendah. Manakala kajian dialek Melayu yang pertama kali dibincangkan pula boleh dirujuk kajian Ismail Hussein (1973) “*Malay Dialects in The Malay Peninsular*” yang telah mengklasifikasikan

sebanyak 14 jenis dialek di Semenanjung Malaysia. Kemudian, analisis dialek tradisional ini ditelusuri semula oleh kajian Asmah Haji Omar pada 1985 dalam terbitan “Susur Galur Bahasa Melayu”. Kedua-dua sorotan kajian ini secara tidak langsung menjadi titik tolak kepada permulaan kajian dialek secara menyeluruh di Malaysia. Selain itu, kedua-dua penyelidikan dialek ini turut tertumpu dalam memperincikan garis sempadan dialek dengan dialek yang lain secara deskriptif.

Selain daripada dua sorotan kajian dialek tradisional, kajian dialek geografi juga turut menghiasi bidang dialektologi khususnya di sepanjang hilir Pahang. Kajian dialek geografi di negeri Pahang boleh ditelusuri menerusi kajian seperti Collins J.T (1983), Mohd Tarmizi Hasran, Rahim Aman & Shahidi A.H. (2010), Jamal Rizal Razali & Imaduddin Abidin (2016) dan Mohd Tarmizi Hasran (2018, 2019). Terkini, bidang kajian dialektologi telah mengalami proses pembauran bidang ke arah teknologi. Hal ini boleh diperlihatkan menerusi kajian geolinguistik seperti di negeri Perak oleh Nor Hashimah et al. (2016), Nor Hashimah (2015), Siti Noraini, Nor Hashimah dan Zaharani (2015), di Langkawi oleh Nor Hashimah, Maizatul Hafizah, Harishon Radzi dan Junaini (2017) dan di negeri Kedah oleh Amir Imran dan Fazal Mohamed Mohamed Sultan (2018). Kajian geolinguistik yang berasaskan teknologi ini dapat diterapkan menerusi pengaplikasian *Geographical Information System (GIS)* iaitu melalui penghasilan paparan peta isoglos dan peta koroplet yang lebih tepat dalam memisahkan kesebaran dialek Melayu di kawasan kajian.

Lantaran itu, berpandukan sorotan di atas, artikel ini bertujuan untuk merungkai kajian dialek geografi yang dijalankan di sepanjang wilayah hilir Pahang berdasarkan dua sorotan kajian dialek tradisional Melayu terdahulu yang dilakukan oleh Ismail Husin (1973) dan Asmah (1985). Kajian dialek geografi khususnya di Pahang turut dijadikan rujukan pengkaji dalam merungkai permasalahan sebaran dialek di kawasan kajian. Selain itu, pengolahan pada analisis pecahan dialek semasa yang berlaku di sepanjang hilir Pahang dapat dirungkaikan secara terperinci menerusi integrasi bidang teknologi GIS dalam paparan peta isoglos. Analisis artikel ini secara tidak langsung mampu memperjelaskan semula kajian dialek selama 50 tahun yang lalu berasaskan perspektif pendekatan geolinguistik semasa.

PERMASALAHAN KAJIAN

Analisis kajian vokal /a/ di kawasan hilir Pahang mampu memberikan perbincangan yang menyeluruh berpandukan kajian dialek Melayu tradisional yang telah dihasilkan oleh Ismail Hussein (1973) dan Asmah Haji Omar (1985). Kajian ini akan membincangkan data vokal /a/ diikuti konsonan nasal di suku kata akhir berlandaskan teknik analisis semasa. Menerusi perbincangan terkini, analisis kajian bakal lebih bersifat holistik menerusi integrasi disiplin linguistik dan bidang teknologi. Penerapan analisis integrasi ini akan menjadi asbab kelompongan utama kajian dalam menilai perubahan dialek semasa di sepanjang wilayah hilir Pahang. Kekurangan data dialek khususnya di sekitar hilir Pahang yang kurang diberikan perhatian oleh pengkaji lepas (Collins J.T 1983) telah menjadi kelompongan yang perlu dipenuhi. Selain itu, data yang dipaparkan menerusi artikel ini mampu memberikan input baharu selepas 48 tahun kajian dialek tradisional dibuat.

Analisis yang melibatkan kawasan kajian di sepanjang hilir Pahang ini belum diperhalusi secara mendalam oleh penyelidik dialek geografi terdahulu. Hal ini boleh diperlihatkan menerusi kajian-kajian dialek geografi Pahang seperti yang dijalankan di Sg Pahang, Sg Jelai dan Sg Lipis oleh Mohd Tarmizi Hasran, Rahim Aman & Shahidi A.H. (2010), di daerah Pekan oleh Marlyna Maros (2010), di daerah Lipis oleh Jamal Rizal Razali & Imaduddin Abidin (2016) dan di daerah

Hulu dan Hilir Pahang oleh Mohd Tarmizi Hasran (2018, 2019). Penganalisisan artikel ini akan memberi tumpuan terhadap fenomena dialek yang berlaku di sepanjang hilir Pahang iaitu merujuk kepada 3 daerah utama di negeri Pahang iaitu Kuantan, Pekan dan Rompin. Di samping membincangkan perihal sebaran varian, kajian ini turut merungkai permasalahan sebaran dialek khususnya di sepanjang kawasan hiliran Pahang iaitu merujuk kepada Sungai Pahang.

Faktor keagungan maritim yang telah menjadi sumber pengangkutan utama masyarakat terdahulu telah menjadi punca pelaksanaan kajian ini. Kawasan hilir Pahang yang mempunyai nilai akses pada laluan maritim yang tinggi mampu memberi kelainan serta kerencaman menerusi perbincangan di kawasan kajian. Hal ini turut disokong oleh Collins, J.T. (1996) yang menyatakan bahawa pecahan dan penyebaran masyarakat dan bahasa Melayu adalah berlaku melalui aliran sungai dan anak sungai. Justeru, analisis artikel ini mampu mengolah lingkungan khas aliran sungai dialek Melayu di wilayah hilir Pahang berbantu integrasi dari bidang teknologi iaitu menerusi penerapan aplikasi *Geographical Information System (GIS)* dalam merungkai garis sempadan dialek yang lebih bersifat konkrit. Ini selari dengan pendapat Preston, Dennis R. (2010:11) yang menyatakan *Modern approaches to perceptual dialectology use methods designed to assess respondents' mental maps of language variation and "dig deeply into the conceptual world, not only for the concepts of dialect areas but for the associated beliefs about speakers and their varieties"*.

KOSA ILMU

Kajian daripada Asmah Haji Omar (1985) dan Ismail Hussein (1973) telah berjaya membuka arus penyelidikan dialektologi di Malaysia sejak separuh abad yang lalu. Jika dibandingkan analisis 50 tahun yang lalu, penggunaan dialek semasa telah banyak mengalami perubahan. Hal ini adalah bertitik tolak daripada sifat bahasa atau dialek yang bersifat dinamik dan secara tidak langsung telah banyak mengubah lanskap sebaran dialek khususnya di wilayah Hilir Pahang. Asmah Haji Omar dan Ismail Hussein telah mengklasifikasikan dialek Pahang sebagai salah satu pecahan subdialek dalam dialek Melayu Semenanjung. Namun, analisis kedua-dua kajian tersebut bersifat impresionistik. Oleh yang demikian, usaha memperincikan perolehan data yang terkini dan bersifat autentik perlu digerakkan dalam merungkai permasalahan dialek sebenar dan lebih bersifat semasa. Perbincangan diakronik melibatkan data yang terdahulu dan data terkini bakal menjadi perbincangan utama bagi artikel ini.

Selain menjadikan dua kajian dialek Melayu tradisional sebagai rujukan analisis artikel, hasil dapatan daripada kajian-kajian dialek geografi di sepanjang wilayah Hilir Pahang turut membantu dalam perbincangan artikel. Hal ini boleh diperlihat menerusi kajian di Sg Pahang, Sg Jelai dan Sg Lipis oleh Mohd Tarmizi Hasran, Rahim Aman & Shahidi A.H. (2010), di daerah Pekan oleh Marlyna Maros (2010), dan di daerah Hulu dan Hilir Pahang oleh Mohd Tarmizi Hasran (2018, 2019). Perbincangan dialek geografi ini telah berjaya mengolah perbincangan dialek di kawasan yang ditetapkan. Perbincangan Mohd Tarmizi et al. (2010) dan Mohd Tarmizi (2018,2019) telah berjaya membincangkan kajian dialektologi melibatkan aliran air sungai iaitu dialek huluan dan hiliran di Pahang, manakala Marlyna Maros (2010) membincangkan kajian sosio-dialek iaitu melibatkan pengejalan dan peralihan dialek di Pekan.

Di samping itu, perbincangan artikel ini bakal diperbaharui menerusi teknik pengolahan kajian melalui penghasilan garis sempadan dialek. Penghasilan garis sempadan dialek ini akan menjelaskan analisis varian dialek di kawasan kajian menerusi integrasi bidang geografi teknologi dalam pengaplikasian *Geographical Information System (GIS)*. Pengolahan menerusi integrasi

teknologi semasa ini boleh diperlihatkan menerusi Junaini Kasdan et al. (2019) dalam memerihalkan Kata Ganti Nama di Pekan. Tambahan, analisis bauran bidang teknologi turut mendapat tempat di luar negara. Hal ini boleh diperlihatkan menerusi dapatan yang dijalankan oleh S. Teerarojanarat (2020) dalam merungkai permasalahan peralihan bahasa ST (*Standard Thai*) kepada NST (*Non-Standard Thai*). S. Teerarojanarat telah mengolah semula penelitian yang telah dijalankan sejak 1979 dan 2002 dalam perbincangan dialek ST dan NST di Timur Laut Thailand. Penyelidikan melibatkan kedua-dua kelas dialek ini dibincangkan menerusi paparan peta yang disediakan. Namun begitu, artikel tidak menyediakan paparan data serta perubahan sebutan pada tiap pecahan kelas dialek. Hasil dapatan pada Tahap 1 dan Tahap 2 analisis mendapati bahawa penggunaan NST kekal utuh digunakan secara meluas di kawasan kajian. Selain itu, kajian daripada P. Jeszenszky, Yoshinobu H. & Keiji Y. (2019) turut mengetengahkan perbincangan dialek menerusi sorotan semula dalam "*Lexical variation in Japanese dialects revisited: Geostatistic and dialectometri analysis*". Perbincangan melibatkan kepelbagaian dialek di Tokyo telah menjadi dasar perbincangan dengan mengetengahkan pemerolehan data menerusi paparan peta digital berlandaskan darjah '*linguistic distance*' dari bahasa rasmi Jepun. Analisis kajian dapat diperbincangkan menerusi paparan graf kategori varian, *linguistic distance map* dan graf korelasi plot dialek.

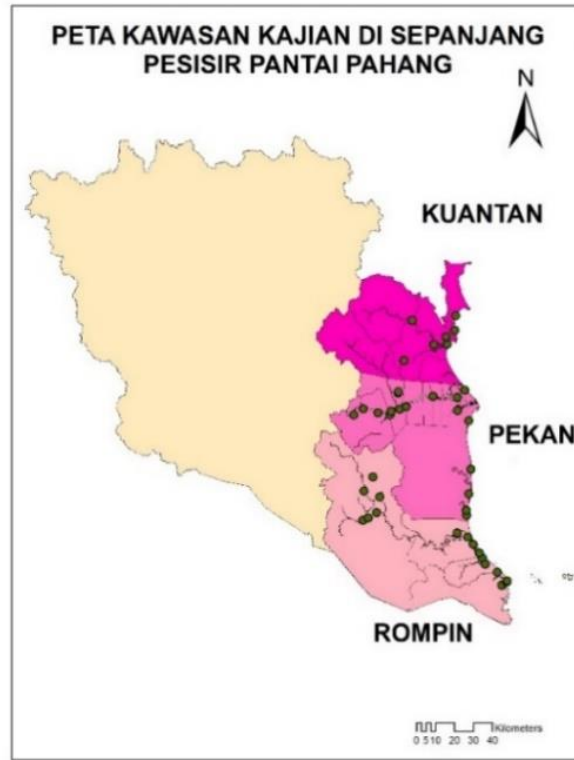
METODOLOGI KAJIAN

Penganalisan artikel ini adalah bersumberkan metodologi campuran iaitu penerapan kajian kualitatif dan kuantitatif. Pemerolehan data adalah bersumberkan kajian lapangan menggunakan soal selidik serta temu bual informan. Sebanyak 320 informan daripada 41 titik kampung telah dipilih bagi mewakili kawasan kajian, wilayah hilir Pahang. Wilayah hilir Pahang boleh dirujuk kepada kawasan di sepanjang daerah negeri Pahang yang berada di pesisir pantai negeri Pahang iaitu daerah Kuantan, Pekan dan Rompin, Pahang. Informan kajian adalah mewakili tiga golongan umur iaitu terdiri daripada warga tua (berumur 50 tahun ke atas), golongan dewasa (berumur 26-49 tahun) dan golongan muda (berumur 15-25 tahun) yang diambil secara rawak. Secara puratanya, sebanyak 7-8 orang telah dipilih bagi mewakili tiap titik kampung (rujuk Jadual 1).

Penguraian data adalah melalui transkripsi penuh berdasarkan dialek yang digunakan di kawasan kajian. Manakala, data temu bual pula direkod bagi menyokong dapatan data kajian yang ditemui. Data kajian ini dianalisis menggunakan analisis deskriptif geolinguistik iaitu menerusi analisis linguistik dan analisis non-linguistik. Penganalisan linguistik ini boleh diperlihatkan menerusi perbincangan perubahan sebutan leksikal di sesuatu kawasan menerusi pengenalan atur rumus perubahan. Perbincangan analisis linguistik adalah dibataskan dengan kehadiran vokal /ɑ/ diikuti dengan nasal /m/ dan /n/ di suku kata akhir. Manakala penganalisan non-linguistik merupakan penganalisan secara deskriptif iaitu membincangkan asbab perubahan dialek yang dialami berdasarkan hasil dapatan pada kajian lapangan serta disokong oleh dapatan daripada maklumat geografi, sejarahwi dan sosiologi. Hasil perbincangan ini bakal diolah menerusi pengeluaran peta isoglos baharu yang dijana menerusi perisian *Geographical Information System* (GIS) versi ArcGIS 10.3.1 bagi merungkai hasil dapatan semasa berdasarkan revisi dua sorotan kajian Ismail Hussein (1973) dan Asmah Haji Omar (1985) beserta dengan rujukan daripada kajian-kajian geografi di Hilir Pahang.

Berikut adalah merupakan titik kampung yang terlibat dengan kajian ini. Kesemua titik kampung ini terletak dalam kawasan sepanjang Hilir Pahang. Sebanyak 41 titik kampung yang

terlibat adalah seperti tersenarai dalam Jadual 1 di bawah telah berjaya diplotkan (rujuk Peta 1) berdasarkan nombor kordinat peta topografi.

PETA 1. Titik Kampung Kawasan Kajian

JADUAL 1. Senarai nama titik kampung

Pekan	Rompin	Kuantan
Kg Pematang Durian	Kg Bukit Ibam	Kg Nadak
Kg Badung	Kg Mentara	Kg Kuala Reman
Kg Sri Fajar	Kg Tanjung Gemok	Kg Permatang Badak
Kg Batu Lapan Lepar	Kg Aur	Kg Peramu
Kg Banjir Lepar	Kg Buluh Nipis	Kg Pantai Beserah
Kg Serambi	Kg Sepakat	Kg Balok Baru
Kg Rekoh	Kg Lanjut	
Kg Serandu	Kg Pianggu	
Kg Acheh	Kg Parit Raja	
Kg Padang Polo	Kg Tanjung Gading	
Kg Batu 5 Sg Miang	Kg Bangkong	
Kg Bukit Udang	Kg Janglau 3	
Kg Tanjung Chempaka	Kg Sabak	
Kg Pelak	Kg Alai	
Kg Paloh Hinai	Kg Lubuk Batu	
Kg Belimbing		
Kg Salong		
Kg Jambu		
Kg Tering		
Kg Pandan Dalam		

ANALISIS DAN PERBINCANGAN

Ismail Husin (1978) dan Asmah Haji Omar (1985) telah merungkai permasalahan dialek khususnya di Pahang sejak sekian lama. Menurut Asmah Haji Omar (1985), dialek di Pahang boleh dibahagikan kepada lapan jenis subdialek iaitu merujuk kepada (1) subdialek Pekan, (2) subdialek Raub, (3) subdialek Benta, (4) subdialek Hulu Tembeling, (5) subdialek Rompin, (6) subdialek Bentong, (7) subdialek Temerloh dan (8) subdialek Kuala Lipis. Sebaran bagi tiap-tiap subdialek ini adalah berlainan bergantung pada kawasan penuturnya seperti subdialek Pekan. Ketersebaran bagi subdialek Pekan pula adalah lebih meluas jika dibandingkan dengan subdialek yang lain khususnya di bahagian Pekan dan Kuantan disebabkan faktor pusat pentadbiran kerajaan terdahulu.

Fenomena dialek Pahang disifatkan sebagai senang berubah-ubah atau '*unstable*' (Ismail Husin, 1973). Pola dialek yang sering berubah-ubah atau '*unstable*' ini adalah disebabkan oleh faktor sebaran bahasa atau dialek luar yang rencam di Pahang. Hal ini dimaksudkan oleh sebaran daripada dua kelompok dialek Melayu iaitu kelompok dialek Patani dan kelompok dialek Johor di negeri Pahang. Kelompok dialek Patani diwakili oleh dialek Kelantan, Terengganu dan beberapa percakapan pendalaman di Kedah dan Utara Perak, manakala kelompok dialek Johor pula diwakili oleh dialek Melaka, Selangor dan sebahagian besar di Selatan Perak. Ketersebaran bagi kedua-dua kelompok dialek ini adalah berkonotasi dengan kedudukan negeri Pahang yang berada di tengah sebaran kedua-dua kelompok dialek yang secara tidak langsung memberi kesan pada ragam pertuturan di Pahang khususnya di wilayah Hilir Pahang.

Namun demikian, pembahagian dialek di negeri Pahang mempunyai perbahasannya yang unik. Ismail Husin (1973) dalam Mohd Tarmizi et al. (2010) telah membahagikan dialek Pahang bersama dengan dialek Jelevu, Linggi dan Segamat di bawah label "dialek campuran". Manakala Asmah Haji Omar (1977) dalam "*Kepelbagaian fonologi dialek-dialek Melayu*" merakamkan dialek Pahang sebagai salah satu golongan dialek Selatan bersama dialek Melaka, Johor dan Selangor namun telah mengolah semula pembahagian dialek ke dalam kelompok dialek Pantai Timur (Asmah Haji Omar 1985). Perubahan dalam penetapan pengelompokan dialek Pahang adalah bertitik tolak daripada sifat dinamik bagi kawasan tersebut yang terdedah dengan penyerapan dialek berhampiran yang tinggi.

Justeru, penelitian dialek di Pahang haruslah diperincikan secara jelas bagi menentukan garis sempadan dialek serta pengelompokan dialek menerusi penghasilan peta isoglos yang tepat. Perihal dialek khususnya di hilir Pahang turut diberi perhatian oleh Mohd Tarmizi (2010, 2018) iaitu dengan penemuan dialek Melayu Hilir Pahang. Namun perbincangan melibatkan dialek ini hanyalah berfokus pada hasil varian yang dipertuturkan di Temerloh sahaja. Oleh yang demikian, artikel ini akan membincangkan mengenai sebaran dialek di kawasan kajian berfokus pada wilayah Hilir Pahang. Paparan Jadual 1 dan 2 di bawah menunjukkan dapatan kajian yang diperoleh menerusi kawasan kajian yang memberi tumpuan kepada kehadiran vokal /a/ diikuti dengan nasal /m/ dan /n/ di suku kata akhir.

JADUAL 1. Sebaran kehadiran vokal /a/ diikuti nasal labial /m/ di akhir kata

Bahasa Melayu Standard	Dialek Pekan	Dialek Hilir Pahang	Dialek Pesisir Pantai Terengganu	Dialek Kelantan
/masam/	ma.sam	ma.sã	ma.sãŋ	ma.sẽ
/ayam/	a.jam	a.jã	a.jãŋ	a.jẽ
/ulam/	u.lam	u.lã	u.lãŋ	u.lẽ

JADUAL 2. Sebaran kehadiran vokal /a/ diikuti nasal koronal /n/ di akhir kata

Bahasa Melayu Standard	Dialek Pekan	Dialek Hilir Pahang	Dialek Pesisir Pantai Terengganu	Dialek Kelantan
/durian/	du.yi.jan	du.yi.jã	du.yi.jãŋ	du.yi.jẽ
	du.jan		du.jãŋ	du.jẽ
/rambutan/	yam.bu.tan	yãm.bu.tã	yãm.bu?.tãŋ	yãm.bu?.tẽ
	mu.tan		mɔ?.tãŋ	mutẽ
/ikan/	i.kan	i.kã	i.kãŋ	i.kẽ

PERBINCANGAN KAJIAN

Berdasarkan paparan Jadual 1 dan 2 telah berjaya menemukan ketersebaran yang rencam khususnya di sepanjang kawasan perairan di Sungai Pahang. Berdasarkan penemuan ini, paparan awal pada Jadual 1 dan 2 di atas telah berjaya menyangkal dakwaan Ismail Husin (1973) iaitu dialek di Sungai Pahang bukanlah bersifat homogeneous namun ianya lebih bersifat heterogeneous. Kepelbagaian variasi yang ditemui pada paparan data telah menunjukkan kerencaman sebutan dialek di Hilir Pahang. Selain itu, kewujudan penggunaan dialek berhampiran telah berjaya mempamerkan kepelbagaian dialek di Hilir Pahang seperti sebaran dialek Pesisir Pantai Terengganu. Artikel ini berjaya mengelompokkan pecahan dialek di sepanjang wilayah hilir Pahang kepada 4 dialek iaitu merujuk kepada dialek Pekan, dialek Hilir Pahang, dialek Pesisir Pantai Terengganu dan dialek Kelantan. Penelitian lanjut mengenai dialek ini bakal ditelusuri satu persatu bagi merungkai permasalahan dialek tersebut.

DIALEK PEKAN

Dialek Pekan merupakan dialek yang tersebar meluas khususnya di Hilir Pahang. Hal ini adalah bertautan dengan dapatan Asmah Haji Omar (1985) yang menyatakan bahawa dialek Pekan telah dianggap sebagai dialek standard di Pahang serta ianya telah menjadi rujukan bahasa percakapan bagi daerah-daerah lain. Dialek Pekan tidak mengalami perubahan yang ketara menerusi paparan pada kehadiran vokal /a/ diikuti dengan nasal /m/ dan /n/ ekor daripada korelasi dialek Johor-Riau. Hal ini turut dinukilkan dalam Asmah Haji Omar (1985), iaitu, lingkungan konsonan nasal dalam subdialek Pekan ini tidak berbeza dengan yang terdapat dalam bahasa standard. Menerusi paparan data pada Jadual 1 dan 2 menunjukkan bahawa kehadiran konsonan nasal bagi posisi koda masih dikekalkan dalam dialek Pekan. Misalnya, leksikal 'durian' diujarkan dalam bentuk bahasa Melayu Standard sebagai [du.yi.jan], leksikal 'masam' sebagai [ma.sam] dan leksikal 'ulam' sebagai [u.lam].

Perubahan ciri lain selain daripada data kajian (menerusi paparan Jadual 1 dan 2) juga turut mengekalkan ciri dialek Pekan asli yang telah diketengahkan oleh Asmah Haji Omar (1985). Keutuhan dalam pengekaliran ciri dialek Pekan masih jelas khususnya di daerah Pekan yang telah

Sebaran subdialek Pekan di Pahang tidak lagi mendominasi penuh di daerah Pekan dan Kuantan seperti yang direkod oleh Asmah Haji Omar (1985). Paparan Peta 1 menunjukkan bahawa dialek Pekan banyak tersebar di sekitar kawasan tengah Kuantan, sebahagian di pesisir Sungai Pahang dan dominan di daerah Rompin. Hal ini mempamerkan bahawa terdapat perubahan dari sudut sebaran jika dirujuk pada sorotan kajian dialek menerusi Asmah Haji Omar dan Ismail Hussein. Perubahan ini adalah selaras dengan kemasukan dialek-dialek lain di sekitar kawasan tersebut yang secara tidak langsung telah mengubah pengaruh penggunaan dialek Pekan di Hilir Pahang. Dialek Pekan tidak lagi dominan di Hilir Pahang.

Daerah Pekan sebagai pusat tumpuan penduduk secara tidak langsung telah memecahkan penggunaan dialek utamanya. Dialek Pekan telah diangkat sebagai bahasa perantaraan atau *lingua franca* di daerah Pekan ekoran daripada pusat tumpuan penduduk (di sepanjang tebing Sungai Pahang) iaitu merupakan pusat pentadbiran kerajaan terdahulu (Buyong 1972), pusat perniagaan dan kebudayaan (Mohd Tarmizi et al. 2010) bagi kerajaan Pahang lama. Waima berlakunya pecahan dialek khususnya di sepanjang Sungai Pahang, namun dialek Pekan ini masih diguna pakai secara meluas di kawasan tengah negeri Pahang.

DIALEK HILIR PAHANG

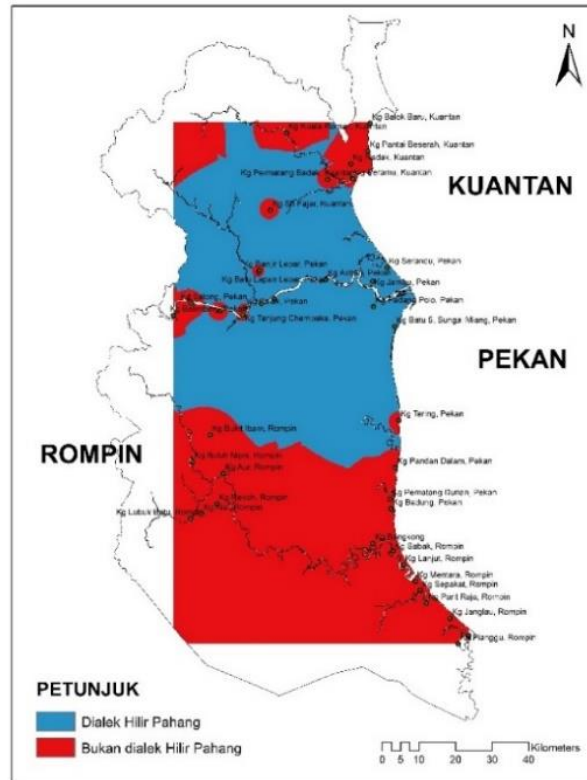
Dialek Hilir Pahang telah mengalami proses nasalisasi regresif seperti yang berlaku dalam Jadual 1 dan 2. Nasalisasi regresif merupakan suatu proses penasalan vokal iaitu konsonan nasal tautosilabik akan menyebarkan fitur nasalnya ke vokal sebelumnya secara regresif (ke belakang). Berdasarkan daripada penemuan Mohd Tarmizi et al. (2010) telah membuktikan bahawa kewujudan pola sebegini turut hadir dalam urutan konsonan nasal velar /-ŋ/ iaitu [tulãŋ] bagi leksikal ‘tulang’ dan [abãŋ] bagi leksikal ‘abang’, namun tidak bagi urutan nasal koronal /-n/ seperti [taŋœ] bagi leksikal ‘tangan’ dan [kaŋœ] bagi leksikal ‘kanan’. Hasil perolehan daripada data artikel pula menunjukkan pola yang berbeza, pengkaji mendapati pemerolehan data yang berlainan iaitu kehadiran nasalisasi vokal secara regresif masih utuh pada urutan nasal koronal (lihat Jadual 1 dan 2). Atur rumus perubahan ini boleh diperlihatkan menerusi paparan di bawah:

Bentuk Dalam:	/ ma.sam /
Pembelakangan Vokal	a → ɑ / K ____
Proses Nasalisasi Vokal Regresif	V → Ṽ / ____ K [+ nasal]
Proses Penguguran Nasal	K [+ nasal] → Ø / ____ #
Bentuk Permukaan	[ma.sã]

Penemuan penasalisasi vokal secara regresif dalam artikel ini secara tidak langsung telah menyangkal dakwaan Walker. R (1998) dalam *Nasalization, Neutral Segments and Opacity Effects*, yang menyatakan bahawa dialek Melayu hanya mengalami nasalisasi progresif sahaja dan tidak bagi regresif. Penggunaan dialek Hilir Pahang ini tidaklah diguna secara utuh dan sebaran dialek ini hanya melibatkan beberapa titik kampung sahaja di Hilir Pahang iaitu seperti di Kg Aceh, Kg Padang Polo, Kg Batu 5 Sg Miang dan beberapa titik kampung lain. Ciri penasalan vokal regresif ini boleh diperlihatkan menerusi penggunaan leksikal [mæmpələ] sebagai ‘mempelam’, [yəɔɔ] sebagai ‘rejam’ dan paparan lain pada Jadual 1 dan 2 di atas.

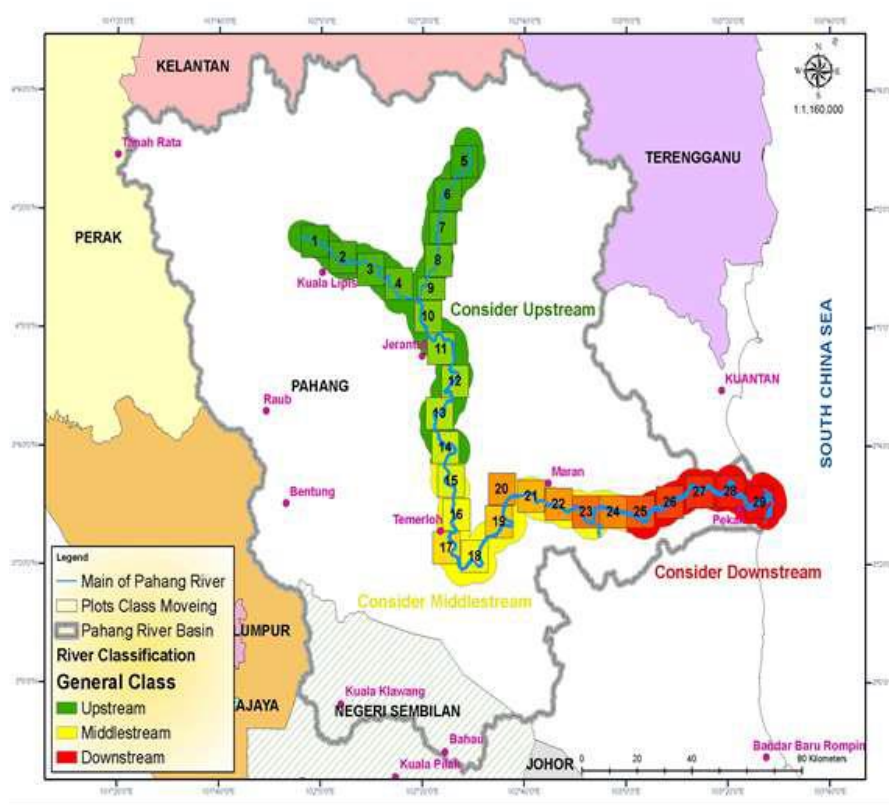
Berdasarkan daripada Peta 2, penutur dialek Hilir Pahang ini banyak dipraktikkan di sepanjang saluran Sg Pahang dan Sg Bebar. Ketersebaran dialek ini adalah disebabkan oleh faktor

aliran sungai yang telah menjadi punca kepada sumber perhubungan atau pengangkutan utama bagi masyarakat Pahang suatu ketika dahulu (Lembaga Muzium Pahang). Jalan perhubungan maritim yang dijadikan sebagai jalan perhubungan awam telah menyebabkan pola penasalisasi vokal ini mampu tersebar secara meluas seperti yang dipamerkan menerusi peta 2.

PETA 2. Peta sebaran dialek Hilir Pahang di wilayah hilir Pahang

Kajian Mohd Khairul Amri et al. (2015) menerusi penerapan perisian GIS dan Remote Sensing (RA) telah membuktikan bahawa kawasan di sepanjang hilir Sungai Pahang adalah terdiri daripada bentuk sungai yang membujur dan lebih dalam jika dibandingkan dengan bahagian sungai yang lain. Hal ini dapat dimaksudkan menerusi label berwarna merah pada paparan peta 3. Komposisi hilir sungai Pahang yang bersaluran luas dan beraliran perlahan telah menyebabkan berlakunya sedimentasi di kawasan tersebut. Menurut Junaini Kasdan et al. (2019) gaya pertuturan yang lambat di sepanjang aliran sungai di negeri Pahang adalah berkonotasi dengan aliran sungai perlahan begitu juga sebaliknya. Seterusnya, Marlyna Maros (2010) berpendapat bahawa salah satu faktor yang menyebabkan berlakunya gaya pertuturan yang lambat ini adalah disebabkan aktiviti ekonomi dan cara hidup. Oleh yang demikian, maka wujudlah ciri-ciri seperti [mɑ.sã] bagi leksikal ‘masam’ dan [i.kõ] bagi perkataan ‘ikan’.

PETA 3. Mohd Khairul Amri Kamaruddin et al. (2015)

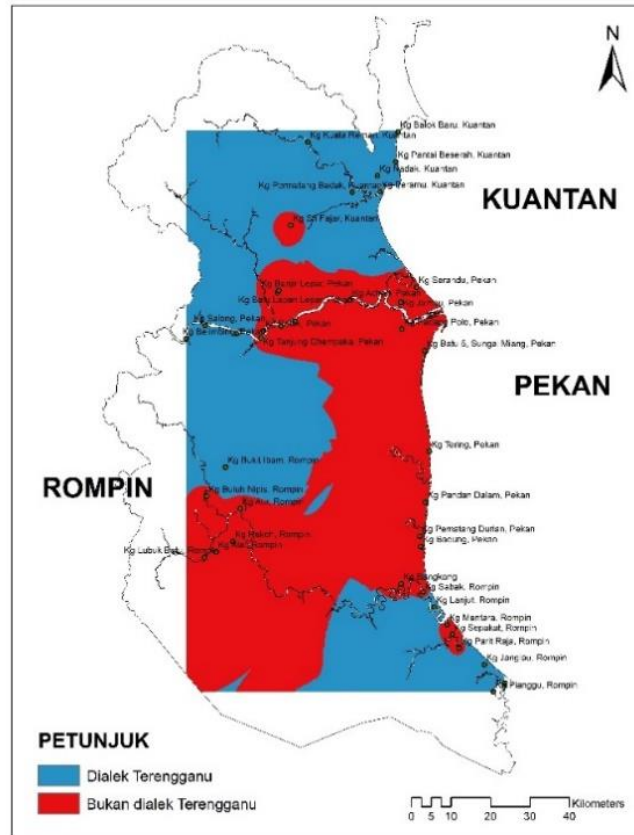
DIALEK PESISIR PANTAI TERENGGANU

Dialek Terengganu merupakan dialek yang turut tersebar secara meluas di daerah hilir Pahang. Penyebaran dialek Terengganu sehingga ke wilayah politik berhampiran ini turut disokong menerusi hasil dapatan daripada Nor Hashimah Jalaluddin et al. (2021) iaitu meliputi sehingga lingkungan Hilir Pahang dan Selatan Johor. Penyebaran ini berlaku disebabkan berada di kawasan yang berhampiran sempadanan politik negeri Terengganu dan beberapa kawasan perairan di daerah Rompin. Pembuktian sebaran dialek ini boleh diperlihatkan menerusi perubahan fonem nasal kepada nasal velar /-ŋ/ pada posisi koda pada suku kata akhir.

Bentuk Dalam:	/ ma.sam /
Pembelakangan Vokal	a → α / K ___ { }
Proses Nasalisasi Vokal Regresif	V → Ṽ / ___ K [+ nasal]
Proses Nasalisasi Vokal Progresif	V → Ṽ / K [+ nasal] ___
Proses Pengantian Nasal	K [+ nasal] → ŋ / ___ #
Bentuk Permukaan	[mä.sãŋ]

Perbincangan mengenai dialek Terengganu di negeri Pahang ini telah banyak diperjelaskan secara deskriptif oleh pengkaji-pengkaji terdahulu seperti Ismail Husin (1973) dan Asmah Haji Omar (1985). Kesebaran dialek Terengganu bukan sahaja berjaya tersebar menerusi beberapa

kawasan di negeri Pahang khususnya di perairan hilir, namun ianya juga turut tersebar di sepanjang pesisir daerah Mersing, Johor (Collins 1999, Nor Hashimah Jalaluddin et al. 2021). Pencirian oleh pengkaji-pengkaji lepas mengenai sebaran dialek Terengganu secara tidak langsung mampu dijadikan bahan sokongan dalam pemerolehan data kajian. Namun pemerolehan ini bakal diperincikan menerusi pemplotan sebaran dialek berdasarkan koordinat yang lebih tepat berdasarkan pemetaan peta isoglos.

PETA 4. Peta sebaran dialek Terengganu di wilayah hilir Pahang

Paparan Peta 4 telah mempamerkan sebaran dialek Terengganu di sepanjang Hilir Pahang. Sebaran bagi dialek ini banyak tersebar di sepanjang pesisir pantai Pekan dan di pertengahan Sungai Rompin. Faktor penyebaran dialek Terengganu adalah bertitik tolak daripada kawasan perindustrian di kawasan Semambu, Kuantan yang telah menjadi daya penarik kepada masyarakat Terengganu untuk berpindah ke negeri Pahang. Selain itu, kewujudan pelabuhan-pelabuhan di sekitar Kuantan juga turut menjadi asbab berlakunya migrasi masyarakat Terengganu di negeri Pahang yang boleh dibuktikan dengan penemuan penyediaan makanan berasaskan ikan seperti keropok keping, keropok lekor, sata, hasil laut yang dikeringkan mudah di kawasan tersebut. Nor Hashimah Jalaluddin et al. (2021) telah membuktikan dalam sesi temubual bersama informan, bahawa rata-rata masyarakat Terengganu yang datang berhijrah ke negeri Pahang adalah bertujuan sebagai nelayan dan akhirnya berhasrat untuk bermastautin tetap di negeri Pahang. Hasil daripada peristiwa penghijrahan besaran ini telah berjaya memungkinkan penyebaran dialek di kawasan tersebut.

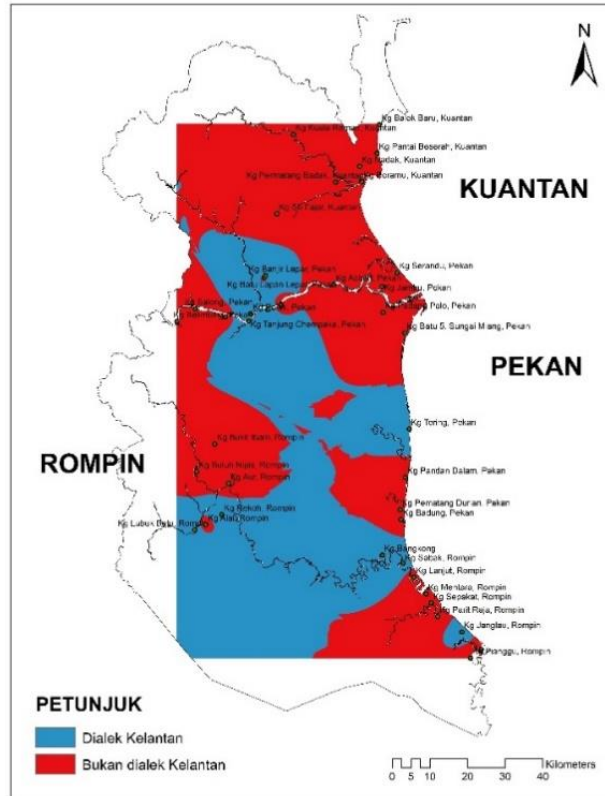
Di samping itu, wujud laluan perhubungan menerusi laluan laut dan laluan rel kereta api yang telah menghubungkan Pahang dan Terengganu. Laluan ini adalah bertujuan untuk mengangkut hasil hutan (kayu gaharu, cendana), rotan, damar dan getah iaitu bermula dari Kelantan ke Johor. Selain itu, jika disusur dari segi sejarahwi, hubungan diplomatik antara kerajaan Terengganu dan kerajaan Pahang telah bermula sejak sekian lama. Hal ini boleh diperlihatkan menerusi cadangan perkahwinan antara, Megat Panji Alam, Raja Muda Terengganu dengan Tun Teja dari Pahang sebelum dibawa lari oleh Hang Tuah untuk dijadikan permaisuri Sultan Melaka (Sulalat al Salatin 1997). Faktor dari bidang geografi dan sejarahwi menerusi pertalian diplomatik antara kedua-dua negeri ini secara tidak langsung telah mengukuhkan lagi hasil dapatan pengkaji menerusi penemuan dialek berkenaan di kawasan hilir Pahang.

DIALEK KELANTAN

Dialek Kelantan merupakan salah satu pecahan dialek Pantai Timur yang berjaya menyebar ke wilayah politik berhampiran iaitu di Hilir Pahang selain daripada dialek Terengganu. Namun begitu, sebaran bagi dialek Kelantan ini kurang kadar sebaran jika dibandingkan dengan dialek Terengganu yang telah berjaya mempengaruhi dialek sehingga ke Selatan Johor. Sebaran bagi dialek Kelantan ini adalah bertitik tolak dengan proses peleburan segmen pada suku kata akhir perkataan. Proses peleburan menerusi kehadiran vokal /a/ diikuti dengan nasal /m/ dan /n/ di posisi koda suku kata akhir adalah seperti berikut:

Bentuk Dalaman:	/ ma.sam /
Pembelakangan Vokal	a → α / K ____
Proses Nasalisasi Vokal Regresif	V → $\tilde{V}$ / ____ K [+ nasal]
Proses Nasalisasi Vokal Progresif	V → $\tilde{V}$ / K [+ nasal] ____
Proses Peleburan	$\tilde{V}$ + K [+ nasal] → $\tilde{\epsilon}$ / ____ #
Bentuk Permukaan	[mã.sẽ]

Kehadiran dialek Kelantan boleh diperlihatkan pada Peta 5. Seperti yang berlaku pada dialek Terengganu, dialek Kelantan juga telah berjaya menyebar berpandukan sepanjang aliran sungai iaitu di hilir Sg Rompin dan beberapa kawasan di pertengahan Sg Pahang. Namun begitu, tahap sebaran dialek Kelantan tidak sedominan yang berlaku pada sebaran dialek Terengganu. Pembuktian penemuan dialek Kelantan ini turut dinukilkan oleh Mohamad Shukri (1965) dalam kajiannya merakamkan bahawa wujudnya ciri-ciri dialek Kelantan, Terengganu dan Pahang di sekitar Beserah, Pahang. Hasil dapatan ini secara tidak langsung telah mengubah lanskap dialek di Hilir Pahang. Di samping itu, penemuan dialek Kelantan khususnya di beberapa kawasan daerah politik Pekan, Pahang turut disokong menerusi dapatan Junaini Kasdan et al. (2019) yang telah mempamerkan leksikal sebaran dialek Kelantan seperti [kɔwẽ] bagi mewakili Kata Ganti Nama Pertama di kawasan tersebut.

PETA 5. Peta sebaran dialek Kelantan di wilayah hilir Pahang

ZON TRANSISI DI HILIR PAHANG

Zon transisi atau mudah ditakrifkan sebagai suatu kawasan peralihan antara suatu dialek dengan suatu dialek lain. Zon kawasan ini dianggap sebagai sebuah lingkungan perubahan dari sebaran dialek dengan dialek yang lain berdasarkan proses penipisan yang dialami di sesuatu kawasan. Gejala zon transisi ini turut diperbahaskan oleh Rohani Mohd Yusof (2003) yang memperincikan Kuala Kangsar sebagai suatu kawasan zon transisi berfaktorakan pusat budaya dan bandar diraja negeri Perak. Namun, fenomena di Hilir Pahang adalah berasaskan faktor kemasukan sebaran dialek yang bertumpang tindih dan secara tidak langsung melahirkan zon transisi peralihan bahasa. Berdasarkan penelitian yang ditelusuri, pengkaji mengklasifikasikan tiga titik utama yang menjadi punca kepada zon transisi di Hilir Pahang iaitu Kg Pelak, Kg Belimbing di daerah Pekan dan Kg Lubuk Batu, Rompin.

Ketiga-tiga titik tersebut dianggap sebagai zon transisi adalah bertitik tolak daripada penggunaan kesemua hasil pemerolehan data pada Jadual 1 dan 2. Namun demikian, kadar penyebaran bagi keempat-empat sebaran dialek tersebut (Dialek Pekan, Dialek Terengganu, Dialek Hilir Pahang dan Dialek Kelantan) kian menipis di tiga titik zon transisi Hilir Pahang. Pencirian mengenai hal ini dapat diperlihatkan menerusi Jadual 4 di bawah. Penutur asli di kawasan terbabit lebih gemar untuk menerapkan konsep ‘alih bahasa’ dan tidak berpegang kepada mana-mana dialek yang lebih bersifat superior.

JADUAL 4. Paparan data Zon Transisi di Hilir Pahang

	Dialek Pekan	Dialek Hilir Pahang	Dialek Terengganu	Dialek Kelantan
Kg Pelak, Pekan	a.jãm	-	a.jaŋ	-
	ma.sãm	ma.sã	-	-
	u.lãm	-	-	-
	du.yi.jãŋ	-	-	du.je
	-	-	-	yãm.bu?.te
	i.kãŋ	-	-	i.ke
Kg Belimbing, Pekan	a.jam	a.jã	a.jãŋ	-
	ma.sam	-	ma.sãŋ	-
	u.lam	-	u.lãŋ	-
	du.yi.jan	-	-	du.yi.je
	yam.bu.tan	-	-	yãm.bu?.te
	i.kan	-	-	i.ke
Kg Lubuk Batu, Rompin	a.jam	-	a.jãŋ	-
	ma.sam	-	-	-
	u.lam	u.lã	-	-
	du.yi.jan	-	-	du.yi.je
	yam.bu.tan	-	-	yãm.bu?.te
	i.kan	-	i.kãŋ	-

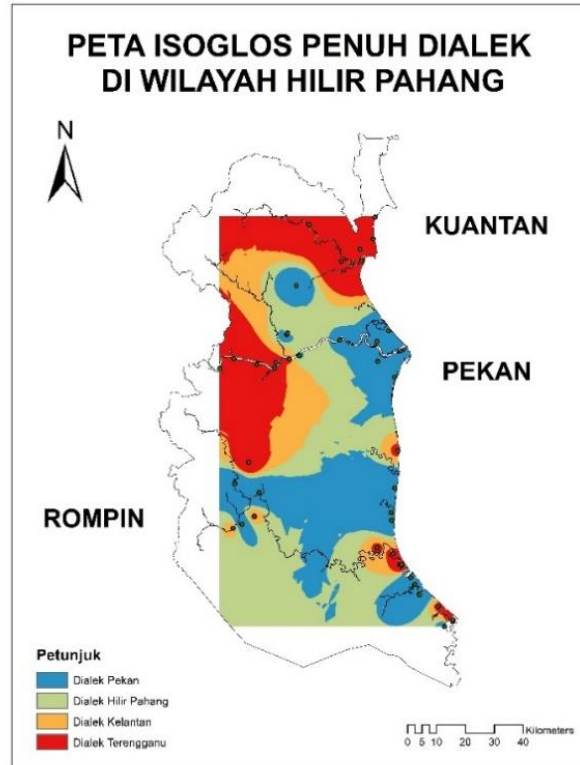
Penggunaan dialek yang bersilih ganti di ketiga-tiga zon peralihan ini secara tidak langsung membuktikan kerencaman dialek yang di kawasan tersebut. Selain daripada pola dialek Pekan yang digunakan secara meluas iaitu berkonotasi sebagai dialek utama di Hilir Pahang, dialek Terengganu amat utuh pada sebaran melibatkan penggantian nasal labial /m/ kepada nasal velar [m → ŋ / ___ #]. Manakala, dialek Kelantan pula utuh tersebar pada proses peleburan vokal /a/ dan nasal koronal /n/ kepada vokal separuh terbuka depan /ɛ/.

RUMUSAN

Nukilan Hikayat Hang Tuah dalam Collins J.T (1983) menganggap bahawa pertuturan dialek Pahang ini sebagai “*an outlandish language which would indicate a mixture of tongues and races*”. Kedatangan masyarakat luar Pahang ke negeri Pahang khususnya di sepanjang perairan Sungai Pahang adalah bersandarkan kepada tujuan-tujuan tertentu seperti peperangan, perdagangan dan faktor ekonomi. Keragaman ini secara tak langsung telah mempamerkan sebaran dialek yang rencam dan lanskap baharu bagi dialek di Hilir Pahang berdasarkan sorotan lepas daripada Ismail Husin dan Asmah Haji Omar.

Artikel ini telah mengemukakan teknik pembaharuan dalam aspek analisis kajian dialek sebelum ini. Perbincangan tiap-tiap dialek dan perubahannya telah berjaya dibezakan menerusi paparan atur rumus perubahan. Garisan sempadan baharu antara sesuatu dialek dengan dialek yang lain juga telah berjaya dibincangkan.

PETA 6. Peta sebaran dialek penuh di wilayah hilir Pahang

Peta 6 di atas menunjukkan pecahan sebaran penuh bagi dialek di wilayah Hilir Pahang. Dialek Pahang yang disiiifatkan sebagai 'unstable' dalam Ismail Hussein (1973) telah berjaya ditelusuri menerusi paparan Peta 6 beserta pengklasifikasian dialek yang terkini. Pecahan dialek Pekan yang disimpulkan oleh Asmah Haji Omar (1985) tidak lagi menyebarkan secara luas khusus di sepanjang daerah Kuantan dan Pekan, namun penggunaan dialek berkenaan telah digantikan dengan dialek berhampiran yang telah tersebar secara meluas seperti dialek Kelantan dan Terengganu. Kehadiran dialek sebegini secara tidak langsung telah mengakibatkan wujudnya tiga titik kampung yang digelar sebagai zon transisi di Hilir Pahang.

Penyebaran dialek ini adalah bertitik tolak daripada hasil data pada Jadual 1 dan 2. Pecahan dialek menerusi artikel ini turut dibincangkan menerusi perubahan atur rumus. Penyediaan atur rumus pecahan dialek ini telah menjadi tunjang utama dalam kajian artikel ini. Perbincangan Mohd Tarmizi (2018) mengenai dialek Hilir Pahang yang sebelum ini ditemui di wilayah Temerloh, kini turut ditemui di sepanjang Hilir Pahang kajian. Meskipun begitu, perbincangan mendalam mengenai dialek ini haruslah diberikan perhatian bagi pengkaji selanjutnya dalam merungkai ciri lain bagi dialek tersebut.

PENGHARGAAN

Penulis ingin merakamkan ucapan terima kasih dan setinggi-tinggi penghargaan kepada Universiti Kebangsaan Malaysia yang telah membiayai penyelidikan ini, melalui Geran Penyelidikan Dana Cabaran Perdana DCP-2017-008/2 dan Geran Fundamental Kementerian Pengajian Tinggi FRGS (FRGS/1/2021/WAB10/UKM/02/2).

RUJUKAN

- Amir Imran Bin Jamil & Fazal Mohamed Mohamed Sultan. (2018). *Variasi leksikal Dialek Melayu di Negeri Kedah: Kajian Geolinguistik*. Tesis Sarjana UKM.
- André-Georges Haudricourt. (2018). *The origin of tones in Vietnamese*. HAL Id: halshs-01678018 <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-01678018>
- Asmah Hj. Omar. (1977). *Kepelbagaian fonologi dialek-dialek Melayu*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Asmah Hj. Omar. (1985). *Susur galur bahasa Melayu*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Asmah Hj. Omar. (1985). *Susur galur bahasa Melayu*. Ed 2. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Buyong Adil. (1972). *Sejarah Pahang*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Collins, James T. (1996). *Khazanah dialek Melayu*. Bangi: Penerbit Universiti Kebangsaan Malaysia
- Collins, James T. (1983). *Dialek Ulu Terengganu*. Bangi: Jabatan Persuratan Melayu, Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Collins, James T. (1999). *Wibawa Bahasa: Kepiawaian dan kepelbagaian*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Fazal Mohamed Mohamed Sultan & Nurulafiqah Suhaimi. (2012). Kata Soal Dalam Dialek Kedah. *GEMA Online® Journal of Language Studies*. 12(2), 475-493.
- Fazal Mohamed Mohamed Sultan & Mohd Romzi Ramli. (2015). Kata Ganti Nama dalam Bahasa Mendriq. *GEMA Online® Journal of Language Studies* 15(3): 67-82.
- Ismail Hussein. (1973). Malay Dialects in The Malay Peninsular. *Nusantara*, 3, 63-79.
- Jamal Rizal, Razali & Imaduddin, Abidin. (2016). *Dialek Keturunan Tok Linggi dalam Kerangka Kearifan Tempatan*. *International Journal of Humanities Technology and Civilization (IJHTC)*, 1(2), 92-105.
- Jun, S. (2005). *Intonational Phonology of Seoul Korean Revisited*. UCLA: Department of Linguistics. Retrieved from <https://escholarship.org/uc/item/90d6532f>
- Junaini Kasdan, Nor Hashimah Jalaluddin, Harishon Radzi & Khairul Ashraaf Saari. (2019). *Varian Kata Ganti Nama Dialek Melayu Pekan, Pahang: Analisis Geolinguistik*. Seminar Linguistik Kebangsaan (Slik 2019). 1-29.
- Marlyna Maros. (2009). *Dialek Pekan: penggunaan dan pengejalan*. Kertas kerja yang dibentangkan dalam Seminar Kebangsaan Linguistik (SKALI 09). Anjuran Pusat Pengajian Bahasa dan Linguistik, Universiti Kebangsaan Malaysia, 10-11 Mac.
- Mohd Khairul Amri Kamarudin, Mohd Ekhwan Toriman, Nur Hishaam Sulaiman, Frankie Marcus Ata, Muhammad Barzani Gasim, Asyaari Muhamad, Wan Adi Yusoff, Mazlin Mokhtar, Mohammad Azizi Amran & Nor Azlina Abd Aziz. (2015). Klasifikasi Sungai Tropika Menggunakan Teknik Kemometrik: Kajian Kes Di Sungai Pahang, Malaysia. *Malaysian Journal of Analytical Sciences*. 19(5), 1001-1018.
- Mohd Tarmizi Hasrah, Rahim Aman & Shahidi A. H. (2010). Variasi Dialek Pahang: Keterpisahan Berasaskan Jaringan Sungai. *Jurnal Melayu*, 5, 315-332
- Mohd Tarmizi Hasrah. (2018). *Analisis sejarah fonologi dan pengelompokan dialek Melayu hulu di bahagian timur Semenanjung Malaysia*. Tesis doktor falsafah, Pusat Pengajian Ilmu Kemanusiaan, Universiti Sains Malaysia.
- Mohd Tarmizi Hasrah. (2019). Penasalan Vokal Dalam Dialek Melayu Hulu Pahang. *Jurnal Bahasa*, 19(2), 199-230.

- Nor Hashimah Jalaluddin, Maizatul Hafizah Abdul Halim, Harishon Radzi & Junaini Kasdan. (2017). Penyebaran Dialek Melayu Di Langkawi: Analisis Geolinguistik. *GEMA Online® Journal of Language Studies*, 17(4), 159-178.
- Nor Hashimah Jalaluddin, Norlisafina Sanit, Zaharani Ahmad & Harishon Radzi. (2016). Variasi Kata Ganti Nama Dialek di Pesisir Sungai Perak: Analisis Geographical Information System (GIS). *GEMA Online® Journal of Language Studies*, 16(1), 109-123.
- Nor Hashimah Jalaluddin, Wan Athirah Wan Halim & Khairul Ashraaf Saari. (2021). The Continuum Of Terengganu Dialect Along The East Coast Malaysia: A Geolinguistic Study. *Journal Of Nusantara Studies (Jonus)*, 6(1), 176-198.
- Nor Hashimah Jalaluddin. (2015). Penyebaran Dialek Patani di Perak: Analisis Geolinguistik. *Melayu: Jurnal Antarabangsa Dunia Melayu*, 8(2), 310-330.
- P. Jeszenszky, Yoshinoubu H. & Keiji Y. (2019). *Lexical variation in Japanese dialects revisited: Geostatistic and dialectometri analysis*. Abstracts of the ICA 1:1-9. Jun 2019.
- Preston, Dennis R. (2010). Perceptual Dialectology in the 21st Century. Dlm. C.A Anders, M. Hundt, & A. Lasch (pnyt.), *Perceptual dialectology*. (hm. 130). Neue Wege der Dialektologie (Linguistik - Impulse & Tendenzen). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Rohani Mohd Yusof. (2003). Kuala Kangsar Sebagai Zon Transisi Dialek. *Jurnal Bahasa*, 3(3), 588-606.
- S. Teerarojanarat & M.R. Kalaya Tingsabadh. (2020). Revisiting a Spatial View of Dialect Change in Northeast, Thailand. *Proceedings of the First Annual Meeting of the Geolinguistic Society of Japan 2019 年10 月4・5・6 日* di Aoyama Gakuin University
- Siti Noraini, Nor Hashimah dan Zaharani Ahmad. (2015). Penyebaran Leksikal [air] Di Perak: Analisis Geo-Spatial. *Conference: Seminar Linguistik Kebangsaan*.
- Sulalat al Salatin. (1997). Terbitan bersama *Yayasan Karyawan dan Dewan Bahasa dan Pustaka*. (Edisi Pertama).
- Walker, R. L. (1998). *Nasalization, Neutral Segments, and Opacity Effects* (Doctoral dissertation). University of California, Santa Cruz.

PENULIS

Khairul Ashraaf Saari merupakan pelajar Doktor Falsafah di Pusat Kajian Bahasa dan Linguistik, Universiti Kebangsaan Malaysia.

Nor Hashimah Jalaluddin merupakan profesor di Felo Tamu ATMA, Universiti Kebangsaan Malaysia. Bidang kepakaran beliau ialah semantik, pragmatik dan geolinguistik.

Fazal Mohamed bin Mohamed Sultan merupakan pensyarah kanan di Pusat Kajian Bahasa dan Linguistik, Universiti Kebangsaan Malaysia. Bidang kepakaran beliau ialah sintaksis dan geolinguistik.